ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

IMO-ISHORA TILI: O‘ZBEKISTONDAGI XALQARO TAJRIBA

Karimbekov Samat Axatovich
Toshkent davlat tibbiyot universiteti dotsenti
E-mail: samatkarimbekov@mail.ru
Tel.: +998 90 939 28 68
https://doi.org/10.5281/zenodo.23070764

Annotatsiya: Mazkur maqolada imo-ishora tilining tilshunoslik, ta’lim, ijtimoiy integratsiya va inson huquqlari tizimidagi o‘rni hamda O‘zbekistonda uning rivojlanish istiqbollari xalqaro tajriba bilan qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda Birlashgan Millatlar Tashkilotining Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasi, Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti, Butunjahon karlar federatsiyasi, O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligi hamda ilmiy tadqiqotlar ma’lumotlaridan foydalanildi. Imo-ishora tillari oddiy jestlar majmuasi emas, balki o‘z grammatikasi, leksikasi va sintaktik xususiyatlariga ega tabiiy tillar ekani ilmiy adabiyotlar asosida ko‘rsatib berildi. O‘zbekistonda 2020-yilda imo-ishora tilining nogironligi bo‘lgan shaxslar o‘rtasidagi shaxslararo muloqot vositasi sifatida huquqiy e’tirof etilishi, 2022-yildagi PQ-407-son qaror bilan o‘zbek imo-ishora tilini rivojlantirish, maxsus kurslar tashkil etish, pedagog va surdotarjimonlarni tayyorlash bo‘yicha chora-tadbirlar belgilanishi muhim institutsional bosqich sifatida baholanadi. Xalqaro tajriba esa huquqiy tan olishni ta’lim, sud-huquq tizimi, davlat xizmatlari, media, raqamli texnologiyalar va mutaxassislar tayyorlash bilan uyg‘unlashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: imo-ishora tili, o‘zbek imo-ishora tili, karlar, surdotarjimon, inklyuziv ta’lim, lingvistik huquqlar, nogironligi bo‘lgan shaxslar, xalqaro tajriba, maxsus ta’lim, raqamli texnologiyalar.

SIGN LANGUAGE: INTERNATIONAL EXPERIENCE IN UZBEKISTAN

Abstract: This article examines the role of sign language in linguistics, education, social inclusion and human rights, with particular attention to Uzbekistan and relevant international experience. The study is based on official documents of the United Nations, the World Health Organization, the World Federation of the Deaf, national legislation of Uzbekistan and peer-reviewed academic research. Scientific literature demonstrates that sign languages are natural languages with their own lexical, grammatical and syntactic structures rather than simple systems of gestures. Uzbekistan’s legal recognition of sign language as a means of interpersonal communication for persons with disabilities in 2020 and the adoption of Presidential Resolution PQ-407 in 2022 established an important institutional framework for developing Uzbek Sign Language, sign-language courses, interpreter training and educational resources. International examples from New Zealand, the United Kingdom, South Africa and Finland demonstrate that legal recognition is most effective when accompanied by practical mechanisms in education, courts, public services, media, interpreter certification and digital accessibility. The study concludes that further development of Uzbek Sign Language requires systematic linguistic research, deaf-led language development, bilingual education,

professional interpreter training, digital resources and measurable mechanisms for implementing accessibility rights.

Keywords: sign language, Uzbek Sign Language, Deaf community, sign language interpreter, inclusive education, linguistic rights, disability rights, international experience, bilingual education, digital accessibility.

ЯЗЫК ЖЕСТОВ: МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация: В статье рассматривается роль жестового языка в лингвистике, образовании, социальной интеграции и системе прав человека, а также анализируется развитие жестового языка в Узбекистане с учетом международного опыта. Исследование основано на документах Организации Объединенных Наций, Всемирной организации здравоохранения, Всемирной федерации глухих, законодательстве Республики Узбекистан и научных публикациях. Научные исследования подтверждают, что жестовые языки являются естественными языками, обладающими собственной лексикой, грамматикой и синтаксической структурой, а не простым набором жестов. В Узбекистане признание жестового языка средством межличностного общения лиц с инвалидностью в 2020 году и принятие постановления Президента PQ-407 в 2022 году создали важную нормативно-институциональную основу для развития узбекского жестового языка, подготовки сурдопереводчиков и совершенствования образовательных ресурсов. Международный опыт Новой Зеландии, Великобритании, Южной Африки и Финляндии показывает, что правовое признание должно сопровождаться практическими механизмами в сфере образования, судебных процедур, государственных услуг, средств массовой информации, сертификации переводчиков и цифровой доступности. Сделан вывод о необходимости дальнейшего системного развития узбекского жестового языка посредством лингвистических исследований, двуязычного образования, подготовки профессиональных переводчиков, цифровых ресурсов и механизмов мониторинга реализации прав.

Ключевые слова: жестовый язык, узбекский жестовый язык, глухие, сурдопереводчик, инклюзивное образование, языковые права, права лиц с инвалидностью, международный опыт, двуязычное образование, цифровая доступность.

Kirish

Til insonning ijtimoiy hayotida axborot almashish vositasi bo‘lish bilan birga, uning bilim olishi, ijtimoiy munosabatlarga kirishishi va madaniy identifikatsiyasini shakllantirishda ham muhim ahamiyatga ega. Shu nuqtayi nazardan, kar va zaif eshituvchi shaxslar uchun imo-ishora tilidan foydalanish faqat muqobil kommunikatsiya masalasi emas, balki tilga bo‘lgan huquq, ta’lim olish va jamiyatda teng ishtirok etish masalasidir.

Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti ma’lumotlariga ko‘ra, bugungi kunda dunyoda 1,5 milliarddan ortiq inson ma’lum darajada eshitish qobiliyatining pasayishi bilan yashaydi. Ulardan taxminan 430 million nafari reabilitatsiya xizmatlarini talab qiladigan darajadagi eshitish qobiliyati yo‘qotilishiga

ega. 2050-yilga kelib, nogironlikka olib keluvchi eshitish qobiliyati yo‘qolishiga ega insonlar soni 700 milliondan oshishi prognoz qilinmoqda [1].

Mazkur ko‘rsatkich imo-ishora tilining ijtimoiy ahamiyatini faqat tor doiradagi maxsus pedagogika masalasi sifatida emas, balki ta’lim, sog‘liqni saqlash, davlat xizmatlari va raqamli transformatsiya bilan bog‘liq keng ijtimoiy masala sifatida ko‘rib chiqishni talab qiladi.

Ilmiy tadqiqotlarda tabiiy imo-ishora tillari og‘zaki tillardan mustaqil ravishda shakllangan, o‘zining grammatik va leksik tizimlariga ega bo‘lgan tabiiy tillar sifatida tavsiflanadi [2]. Butunjahon karlar federatsiyasi ham milliy imo-ishora tillari tabiiy tillar bo‘lib, ular og‘zaki tillar bilan bir xil kommunikativ va lingvistik qiymatga ega ekanini ta’kidlaydi.

Xalqaro huquqiy tizimda ham ushbu yondashuv mustahkamlangan. BMTning Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasining 21-moddasida imo-ishora tillaridan foydalanishni tan olish va qo‘llab-quvvatlash nazarda tutiladi. 24-modda esa ta’lim jarayonida imo-ishora tillaridan foydalanish imkoniyatini ta’minlashga qaratilgan [3].

O‘zbekiston uchun ushbu masalaning dolzarbligi, avvalo, milliy qonunchilikdagi o‘zgarishlar bilan bog‘liq. 2020-yil 15-oktabrda qabul qilingan O‘RQ-641-son “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonunda imo-ishora tili nogironligi bo‘lgan shaxslarning shaxslararo muomala vositasi sifatida e’tirof etilgan. Qonunda davlat organlari va tashkilotlarda zarur hollarda surdotarjimon xizmatlaridan foydalanish, davlat telekanallarida surdotarjima yoki subtitrlar bilan axborot yetkazish ham nazarda tutilgan [4].

2022-yil 20-oktabrdagi PQ-407-son Prezident qarori esa o‘zbek imo-ishora tilining rivojlanishini alohida davlat siyosati yo‘nalishiga aylantirdi. Qarorda maxsus o‘quv kurslarini tashkil etish, pedagog kadrlarni tayyorlash, lingvistik lug‘at va o‘quv-metodik materiallar yaratish, ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalarida imo-ishora tilini biladigan pedagoglarni jalb qilish hamda raqamli ta’lim resurslarini yaratish kabi vazifalar belgilangan [5].

Shu sababli ushbu maqolaning asosiy maqsadi O‘zbekistonda imo-ishora tilining huquqiy va ta’limiy rivojlanishini xalqaro tajriba bilan qiyoslash hamda kelgusidagi ilmiy-amaliy yo‘nalishlarni aniqlashdan iborat.

Metodologiya

Tadqiqotda qiyosiy-huquqiy, tizimli tahlil, ilmiy adabiyotlarni kontent-tahlil qilish va institutsional taqqoslash metodlaridan foydalanildi.

Tadqiqot manbalari to‘rt asosiy guruhga ajratildi. Birinchi guruhga BMT va JSSTning rasmiy hujjatlari, ikkinchi guruhga Butunjahon karlar federatsiyasining siyosiy va ilmiy materiallari, uchinchi guruhga O‘zbekiston Respublikasi qonunchilik hujjatlari, to‘rtinchi guruhga esa imo-ishora tili, karlar ta’limi va til rivojlanishiga bag‘ishlangan ilmiy maqola va monografiyalar kiritildi.

Qiyosiy tahlilda O‘zbekiston bilan bir qatorda Yangi Zelandiya, Buyuk Britaniya, Janubiy Afrika Respublikasi va Finlyandiyaning huquqiy tajribasi o‘rganildi. Yangi Zelandiya 2006-yilda New Zealand Sign Language Act orqali milliy imo-ishora tilini rasmiy til sifatida tan olgan va undan sud jarayonlarida foydalanish huquqini qonuniy mustahkamlagan [6].

Buyuk Britaniyada British Sign Language Act 2022 qabul qilinishi BSLning huquqiy maqomini mustahkamlashga xizmat qildi [7]. Janubiy Afrikada esa 2023-yilgi konstitutsiyaviy o‘zgartirish orqali South African Sign Language mamlakatning 12-rasmiy tiliga aylantirildi [8].

Tadqiqotda xalqaro tajribani O‘zbekistonga mexanik tarzda ko‘chirish emas, balki ularning umumiy institutsional tamoyillarini aniqlash asosiy metodologik vazifa sifatida belgilandi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari, avvalo, imo-ishora tilining tabiiy til sifatidagi maqomi xalqaro ilmiy adabiyotlarda mustahkamlanganini ko‘rsatdi. Sign language tadqiqotlarining rivojlanishi natijasida imo-ishora tillari faqat og‘zaki tilni qo‘l harakatlari yordamida ifodalash tizimi emasligi aniqlangan. Ularning fonologik, morfologik, sintaktik va semantik xususiyatlari mavjud [2; 9].

Sud-tadqiqotlari va psixolingvistik izlanishlar ham erta va to‘laqonli tilga ega bo‘lishning muhimligini ko‘rsatadi. Courtin tomonidan 155 nafar kar bola ishtirokida o‘tkazilgan tadqiqotda erta imo-ishora tili tajribasiga ega bolalarda ayrim kognitiv vakolatlar, xususan, “theory of mind” bilan bog‘liq topshiriqlarda samaraliroq natijalar qayd etilgan [10, 266–276].

Boshqa tadqiqotlarda ham tilning erta o‘zlashtirilishi kognitiv va ijtimoiy rivojlanish uchun muhim omil ekanligi ko‘rsatilgan. Lillo-Martin va hamkorlarining tadqiqotida kar oilalarda ulg‘aygan va erta yoshdan imo-ishora tilidan foydalangan bolalarda ijro funksiyalariga oid ko‘rsatkichlar yoshiga mos darajada bo‘lgani qayd etilgan [11, 9–21].

Butunjahon karlar federatsiyasi ma’lumotlariga ko‘ra, kar bolalarning taxminan 95 foizi eshituvchi oilalarda tug‘iladi. Shu sababli bolaning imo-ishora tilini o‘zlashtirishi ko‘pincha oilaning ushbu tilni o‘rganish imkoniyatiga bevosita bog‘liq [12].

O‘zbekistonda 2020-yilgi qonunchilik imo-ishora tilining huquqiy maqomini sezilarli darajada mustahkamladi. O‘RQ-641-son Qonunning tegishli normalarida davlatning imo-ishora tilini rivojlantirish va undan foydalanishni qo‘llab-quvvatlash majburiyati, zarur hollarda surdotarjimon xizmatlari, davlat xizmatlari, sud va notarial jarayonlarda tarjimon xizmatlaridan foydalanish imkoniyati belgilangan [4].

2022-yilgi PQ-407-son qaror bu jarayonni yanada tizimlashtirdi. Qarorda 2023-yil 1-yanvardan umumiy o‘rta ta’lim muassasalari hamda “Ishga marhamat” monomarkazlarida o‘zbek imo-ishora tilini o‘rgatish bo‘yicha maxsus kurslar tashkil etilishi belgilandi. Nogironligi bo‘lgan shaxslar va ularning ota-onalari uchun ushbu kurslar bepul tashkil etilishi nazarda tutilgan [5].

Qarorda davlat telekanallaridagi haftalik efir vaqtining kamida 5 foizini surdotarjima, yashirin subtitrlar yoki yuguruvchi satrlar bilan ta’minlash talabi ham belgilangan. Shuningdek, oliy ta’limga kirish imtihonlarida eshitish va nutqida nuqsoni bo‘lgan abituriyentlarni surdotarjimon bilan ta’minlash ham nazarda tutilgan [5].

2025/2026-o‘quv yili uchun oliy va professional ta’lim muassasalariga kirish test sinovlarida eshitish va nutqida nuqsoni bo‘lgan abituriyentlarga xizmat ko‘rsatish uchun 92 nafar surdotarjimon xizmatidan foydalanilgani rasmiy ma’lumotlarda qayd etilgan [13].

Xalqaro miqyosda esa huquqiy tan olish turli shakllarda amalga oshirilgan. Butunjahon karlar federatsiyasining 2026-yil 18-iyundagi ma’lumotlariga ko‘ra, 195 davlatdan 84 tasi milliy imo-ishora

tilini qonunchilik darajasida tan olgan, 111 davlatda esa bunday huquqiy tan olish hali mavjud emas [14].

Mazkur ma'lumot O'zbekistonning 2020-yilda huquqiy tan olish yo'liga o'tganini xalqaro jarayonning bir qismi sifatida baholash imkonini beradi.

Tahlil va muhokama

Xalqaro tajribani o'rganish shuni ko'rsatadiki, imo-ishora tilini qonun bilan tan olishning o'zi yetarli emas. Huquqiy maqom real hayotda ishlashi uchun kamida beshta institutsional yo'nalish bir vaqtda rivojlanishi kerak: ta'lim, professional tarjimonlik, davlat xizmatlari, media va raqamli texnologiyalar.

Birinchi yo'nalish — ta'lim. Xalqaro tadqiqotlar kar bolalarning til rivojlanishida erta til muhitining ahamiyatini ko'rsatadi. Butunjahon karlar federatsiyasi kar bolalar uchun milliy imo-ishora tilida ta'lim va yozma/og'zaki tildan foydalanishga asoslangan ko'p tilli, ya'ni bilingval modelni qo'llab-quvvatlaydi [15].

Bu nuqtada O'zbekiston uchun muhim masala — imo-ishora tilini faqat "yordamchi kommunikatsiya" sifatida emas, balki bolaning to'laqonli til rivojlanishini ta'minlaydigan til sifatida ko'rishdir. Bunda maxsus maktablar, inklyuziv maktablar va oliy ta'lim tizimlari o'rtasida uzviylik bo'lishi zarur.

Ikkinchi yo'nalish — surdotarjimonlarni tayyorlash va sertifikatlash. O'RQ-641-son Qonun davlat tomonidan surdotarjimonlar, surdopedagoglar, defektologlar va logopedlarni tayyorlashni nazarda tutadi [4]. PQ-407-son qaror esa maxsus kurslar va mutaxassislar tayyorlash tizimini yanada rivojlantirishni belgilaydi [5].

Xalqaro tajriba tarjimonlik kasbining oddiy til bilishdan ancha murakkabligini ko'rsatadi. International Sign bo'yicha tadqiqotlarda xalqaro tadbirlarda foydalaniladigan kommunikatsiya o'zgaruvchan va kontekstga bog'liq ekanligi qayd etiladi. International Sign an'anaviy milliy imo-ishora tillarining o'rnini bosuvchi yagona universal til sifatida emas, balki turli milliy imo-ishora tillari foydalanuvchilari o'rtasidagi transmilliy muloqot amaliyoti sifatida tavsiflanadi [16, 51–68].

Bu O'zbekiston uchun muhim xulosaga olib keladi: **o'zbek imo-ishora tilini rivojlantirish bilan International Signni rivojlantirish bir xil jarayon emas**. Milliy tilning leksikasi, grammatikasi va terminologiyasi alohida ilmiy asosda tadqiq qilinishi kerak, International Sign esa xalqaro konferensiyalar, sport musobaqalari, xalqaro ta'lim va diplomatik aloqalarda qo'shimcha kommunikatsiya vositasi sifatida ko'rilishi mumkin.

Uchinchi yo'nalish — davlat xizmatlari va sud-huquq tizimi. Yangi Zelandiya tajribasi bu borada e'tiborga loyiq. 2006-yilgi qonun New Zealand Sign Language'ni rasmiy til sifatida tan olish bilan birga, undan huquqiy jarayonlarda foydalanish imkoniyatini ham belgilagan [6].

O'zbekiston qonunchiligida ham sud, tergov, notarial xizmatlar va davlat xizmatlarida surdotarjimon xizmatidan foydalanish huquqi belgilangan [4]. Shuning uchun keyingi bosqichning asosiy vazifasi yangi huquqlarni yaratishdan ko'ra mavjud huquqlarning amaliy ijrosini muntazam o'lchash bo'lishi mumkin.

To'rtinchi yo'nalish — media va axborotga kirish. PQ-407-son qarorda davlat telekanallarining haftalik efir vaqtining kamida 5 foizini surdotarjima, yashirin subtitrlar yoki yuguruvchi satrlar bilan

ta’minlash nazarda tutilgani O‘zbekiston tajribasining aniq miqdoriy mezonga ega ekanini ko‘rsatadi [5].

Biroq zamonaviy axborot muhiti faqat televideniye bilan cheklanmaydi. Internet, videoplatformalar, elektron hukumat, masofaviy ta’lim va ijtimoiy tarmoqlarda ham vizual kommunikatsiya standartlari zarur. BMTning CRPD 21-moddasi ham nogironligi bo‘lgan shaxslarning axborot va kommunikatsiyaga teng asosda kirish huquqini belgilaydi [3].

Beshinchi yo‘nalish — raqamli texnologiyalar. So‘nggi yillarda O‘zbekistonda o‘zbek imo-ishora tilini avtomatik tanish va tarjima qilishga qaratilgan texnologik tadqiqotlar paydo bo‘la boshlagan. Masalan, 2026-yilda e’lon qilingan tadqiqotlardan birida 500 dan ortiq ishora sinfi bo‘yicha kompyuter ko‘rish va neyron tarmoqlar asosidagi model sinovdan o‘tkazilgani, Transformer modeli tajriba sharoitida 91 foiz aniqlikka erishgani qayd etilgan [17]. Ushbu natijani umumiy “o‘zbek imo-ishora tilini avtomatik tarjima qilish muammosi hal qilindi” degan xulosaga aylantirish mumkin emas, chunki tadqiqot izolyatsiyalangan ishoralarni tanishga qaratilgan va uzluksiz nutq hamda signer-independent sinov bilan cheklangan.

Shuningdek, O‘zbekistonda o‘zbek imo-ishora tilining terminologiyasi, leksikasi va grammatik tizimini o‘rganishga qaratilgan yangi ilmiy ishlar ham paydo bo‘lmoqda. 2025-yildagi tadqiqotlarda o‘zbek imo-ishora tilidagi ishoralarning konfiguratsiyasi, joylashuvi va harakat yo‘nalishi lingvistik tahlil obyekti sifatida ko‘rilgan [18].

Demak, O‘zbekistonda huquqiy baza shakllanib bo‘lgan bo‘lsa-da, ilmiy standartlashtirish va amaliy qo‘llash o‘rtasidagi bog‘liqlikni yanada kuchaytirish zarur. Ayniqsa, terminologik lug‘atlar, sohaviy lug‘atlar, ta’lim terminlari, tibbiyot, huquq, iqtisodiyot va texnika sohalariga oid imo-ishora birliklarini tizimlashtirish muhim vazifa bo‘lib qolmoqda.

Janubiy Afrika tajribasi ham e’tiborga loyiq. 2023-yilda South African Sign Language mamlakatning 12-rasmiy tiliga aylantirildi. Rasmiy hujjatda mazkur o‘zgarish kar va zaif eshituvchi shaxslarning huquqlari, inson qadr-qimmati va tenglikni ta’minlash bilan bog‘langan [8].

Finlyandiyada esa 2015-yilda Sign Language Act qabul qilingan bo‘lib, u imo-ishora tilidan foydalanadigan shaxslarning huquqlarini davlat boshqaruvi doirasida tartibga solishga qaratilgan [19].

Shu jihatdan O‘zbekiston tajribasining keyingi rivojlanish bosqichi uchun uchta ustuvor vazifani ajratish mumkin. Birinchisi — **tilni ilmiy standartlashtirish**. Ikkinchisi — **ta’lim va tarjimonlik infratuzilmasini professional darajaga olib chiqish**. Uchinchisi — **raqamli va davlat xizmatlarida real foydalanish imkoniyatini kengaytirish**.

Muhim jihat shundaki, imo-ishora tilining rivojlanishi karlar hamjamiyati ishtirokisiz olib borilmasligi kerak. Butunjahon karlar federatsiyasi milliy imo-ishora tillarini o‘qitish, tadqiq qilish va rivojlantirish jarayonlarida karlar hamjamiyati vakillarining markaziy o‘rinda bo‘lishini tavsiya qiladi [20].

Bu yondashuv O‘zbekistonda lug‘at yaratish, o‘quv dasturlarini ishlab chiqish, tarjimonlarni tayyorlash, raqamli mahsulotlarni sinovdan o‘tkazish va tilning standart variantlarini ishlab chiqishda amaliy ahamiyatga ega.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, imo-ishora tili zamonaviy jamiyatda nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun oddiy kommunikativ yordam vositasi emas, balki til, ta’lim, madaniyat va inson huquqlari bilan bog‘liq mustaqil ijtimoiy-lingvistik hodisadir. Xalqaro ilmiy tadqiqotlar imo-ishora tillarining tabiiy til sifatidagi maqomini hamda erta tilga kirishning bola rivojlanishidagi ahamiyatini tasdiqlaydi.

O‘zbekistonda 2020-yilda O‘RQ-641-son Qonunning qabul qilinishi imo-ishora tilining huquqiy maqomini mustahkamladi. 2022-yildagi PQ-407-son qaror esa o‘zbek imo-ishora tilini rivojlantirishni ta’lim, mutaxassislar tayyorlash, lug‘at va metodik materiallar, media hamda raqamli texnologiyalar bilan bog‘lagan kompleks yondashuvni shakllantirdi.

Xalqaro tajriba huquqiy tan olishning turli modellarini namoyon qiladi. Yangi Zelandiyada imo-ishora tilining rasmiy til sifatida tan olinishi va sud jarayonlarida foydalanish huquqi belgilangan; Janubiy Afrikada esa milliy imo-ishora tili konstitutsiyaviy darajada rasmiy til maqomini olgan.

O‘zbekiston uchun istiqboldagi asosiy vazifalar sifatida o‘zbek imo-ishora tilining ilmiy grammatikasi va lug‘atini yanada rivojlantirish, sohaviy terminologiyani shakllantirish, kar pedagoglar va surdotarjimonlarni tayyorlash, tarjimonlikni sertifikatlash, bilingval ta’lim metodikasini kuchaytirish, davlat xizmatlari va sud-huquq tizimida tarjimonlik xizmatlarini amaliy jihatdan kengaytirish hamda raqamli texnologiyalar asosida imo-ishora tilidagi ta’lim va axborot resurslarini ko‘paytirish taklif etiladi.

Shuningdek, imo-ishora tilini rivojlantirish siyosatining barcha bosqichlarida karlar hamjamiyatining bevosita ishtirokini ta’minlash maqsadga muvofiq. Chunki xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, tilni huquqiy tan olish bilan bir qatorda uni real hayotda ishlatish imkoniyatini yaratishgina lingvistik tenglikni ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. World Health Organization. Deafness and Hearing Loss. Geneva: WHO, 2026. Ma’lumot olingan bo‘limlar: “Key facts”, “Overview”; elektron nashr.
2. Rosenstock R., Napier J. (eds.). International Sign: Linguistic, Usage, and Status Issues. Washington, DC: Gallaudet University Press, 2015. 1–12, 35–64-betlar.
3. United Nations. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Article 21: Freedom of Expression and Opinion, and Access to Information. New York: United Nations, 2006. 21-modda.
4. O‘zbekiston Respublikasi. Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida: O‘RQ-641-son, 15.10.2020. 26, 28, 38-moddalar.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. O‘zbek imo-ishora tili va Brayl alifbosini rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida: PQ-407-son, 20.10.2022. 1–5-bandlar.
6. New Zealand Government. New Zealand Sign Language Act 2006. Wellington, 2006. 3–11-moddalar.
7. United Kingdom Parliament. British Sign Language Act 2022. London, 2022. Qonunning asosiy moddalari va tushuntirish materiallari.
8. Republic of South Africa. Constitution Eighteenth Amendment Act 3 of 2023. Pretoria, 2023. 1-modda; 6-bo‘limga kiritilgan o‘zgartirishlar.

9. Oxford University Press. The Oxford Handbook of Deaf Studies, Language, and Education. Vol. 1. Oxford: Oxford University Press, 2011. 303–332-betlar (“Signed Languages”, “Origins of Sign Languages”, “Sign Language Structures”).
10. Courtin C. The Impact of Sign Language on the Cognitive Development of Deaf Children: The Case of Theories of Mind. Journal of Deaf Studies and Deaf Education. 2000. Vol. 5, No. 3. 266–276-betlar.
11. Lillo-Martin D., et al. Auditory Deprivation Does Not Impair Executive Function, But Language Deprivation Might: Evidence From a Parent-Report Measure in Deaf Native Signing Children. Journal of Deaf Studies and Deaf Education. 2017. Vol. 22, No. 1. 9–21-betlar.
12. World Federation of the Deaf. Position Paper on the Right to Sign Language for Families/Carers of Deaf Children. Helsinki: WFD, 2024. 1–4-betlar.
13. O‘zbekiston Respublikasi Bilim va malakalarni baholash agentligi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti va Hukumati hujjatlarida belgilangan topshiriqlar ijrosi. Toshkent, 2026. PQ-407-son qaror ijrosi bo‘yicha ma’lumot, 2025/2026-o‘quv yili.
14. World Federation of the Deaf. Legal Recognition of Sign Languages: World Map and Country Database. Helsinki: WFD, updated 18 June 2026. Elektron ma’lumotlar bazasi.
15. World Federation of the Deaf. Position Paper on the Language Rights of Deaf Children. Helsinki: WFD, 2016. 1–6-betlar.
16. Kusters A. The Tipping Point: On the Use of Signs from American Sign Language in International Sign. Language & Communication. 2020. Vol. 75. 51–68-betlar.
17. Ergashev J., Rakhmatova M., Eshimov M. Comparative Evaluation of CNN-LSTM and Squeezeformer-Transformer Architectures for Real-Time Uzbek Sign Language Recognition. Innovation Science and Technology. 2026. Maqola elektron nashri; 500+ ishora sinfi bo‘yicha tajriba natijalari.
18. Qahramonova I. S. O‘zbek imo-ishora tili leksikasi va grammatikasiga ega lingvistik tizim sifatida. Yangi O‘zbekiston, yangi tadqiqotlar jurnali. 2025. Vol. 2, No. 9. Maqolaning elektron nashri.
19. Republic of Finland. Sign Language Act 359/2015. Helsinki: Ministry of Justice, 2015. 1–3-betlar/moddalar.
20. World Federation of the Deaf. Position Paper on the Primacy of Deaf People in the Development and Teaching of National Sign Languages. Helsinki: WFD, 2023. 1–4-betlar.